Despre lipsa individualizării Anei Vogel din romanul eliadesc „Pe strada Mântuleasa”

Motto: *„Am terminat [**Pe strada Mântuleasa**] în «stilul» pe care-l voiam şi care salvează întregul, pentru că prelungeşte şi «explică» întâmplările narate de Fărâmă prin gura şi interpretarea anchetatorilor /.../ . Mă întreb dacă **Pe strada Mântuleasa** ar putea pătrunde în ţară /.../, text pe care, sunt sigur, foarte puţini îl vor înţelege **în adânc** (*subl. lui Mircea Eliade, ***Jurnal***, 4 şi 5.nov.1967).*

Pe 27 martie 1967 Mircea Eliade îl sfătuia într-o scrisoare pe Vasile Posteucă (1912-1972) să nu-l sărbătorească la împlinirea celor 60 de ani în revista „Drum” (scoasă de poetul devenit doctor în filozofie cu o lucrare despre Rilke) pentru că „sute de ochi” [de foşti anchetatori ai temniţelor politice comuniste, experţi în lichidarea creaţiilor culturale româneşti împreună cu creatorii acestora] atât aşteaptă: să găsească un pretext ca să-i îngoape de vii pe amândoi (v. corespondenţa dintre Mircea Eliade şi Vasile Posteucă publicată de Ion Filipciuc în „Convorbiri literare” nr.9/2001, p.8). În toamna aceluiaşi an, recitind *Pe strada Mântuleasa* pentru a scoate din ea un fragment pentru revista „Destin” a lui George Uscătescu, Eliade s-a lăsat prins în mrejele povestirii, continuând a o scrie, după o întrerupere de doisprezece ani.

In *Jurnal* notează că pe 28 octombrie 1967 a reluat manuscrisul ultimului text literar redactat în 1955 când încă era „liber” de servituţi profesionale, pentru că n-ajunsese a trece Oceanul spre Lumea cea nouă a gloriosului său profesorat de la Chicago.

În *L'épreuve du Labyrinthe* (entretiens avec Cl. H. Rocquet), Paris, 1978, este inserată o discuţie în marginea acestei cărţi, considerată de critica europeană una dintre capodoperele literare ale scriitorului Mircea Eliade. De aici aflăm că ceea ce contează „este faptul că Fărâmă se face ascultat /.../ cititorul, ca de altfel şi poliţia, este sedus, fascinat. /.../. Suntem în universul nesecat al vechilor poveşti care ne încântă mereu” (trad. rom., Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p.155). Pentru început, faimosul istoric al religiilor îl invitase pe Rocquet să rezume subiectul cărţii mediatizată la Paris printr-un membru al Academiei Franceze (Marcel Brion) care a prezentat-o la televiziune (v. Handoca, *Recitind „Pe strada Mântuleasa”*, în rev. „Argeş”, mai 2012, p. 16), însuşi autorul volumului *Le vieil homme et l'officier* (Paris, 1977, 189 p.) fiind din 1970 membru al Academiei Britanice, iar din 1977 membru al Academiei „Royale de Belgique”, după ce, în 1976, primise la Sorbona titlul de „Doctor honoris causa”.

În romanul lui Eliade scris şi publicat în româneşte (1968, Paris: *Caietele inorogului*) cu vreo nouă ani înainte de traducerea sa în franceză, teroarea poliţienească din România aflată „sub ocupaţie bolşevică” (Vasile Băncilă) se declanşează fără a fi nevoie de motive întemeiate cât de cât. E suficientă confundarea unei persoane cu o alta purtând acelaşi nume. Poate că arestarea şi anchetarea fostului director de şcoală (numit semnificativ Fărâmă) ca urmare a acestui banal quiproquo, i-a făcut pe traducătorii francezi si englezi să modifice titlul în „Bătrânul şi ofiţerul”, fără să-şi dea seama că, prin schimbarea de titlu, ei deplasează în mod neinspirat accentul asupra timpului istoric într-un roman prea puţin interesat de timpul istoric şi de monştrii pe care i-a făcut posibili.

Sesizând „apariţia politicului transpus pe altă dimensiune” în scrierile literare ale prietenului său care-i trimisese în 1955 manuscrisul *Nopţii de Sânziene*, Vintilă Horia i-a reproşat în 1969 lui Eliade că ar fi acordat „prea multă umanitate” Anei Vogel, anchetatoarea din familia „monştrilor celor mai limitaţi la ură şi distrugere pe care i-a fătat acest secol darnic în teratologii” (Vintilă Horia către M. Eliade, 23 ian. 1969). Desigur, laureatul Premiului Goncourt nu avea de unde să afle că Mircea Eliade scrisese limpede şi hotărât că Ana Vogel, personaj „prea uman” pentru funcţia de anchetator, nu are corespondent în realitate (rev. *Argeş*, mai 2012). În opinia lui Eliade, în cazul în care anchetatoarea Vogel ar fi avut vreun model, atunci autorul acestui personaj cu greu ar fi putut să ignore acele trăsături caracteristice sinistrei figuri politice pentru reabilitarea căreia s-a zbătut Leon Tismăneanu la finele deceniului cinci al secolului trecut.

Cu delimitări atât de tranşante, Mircea Eliade lasă o singură posibilitate pentru înţelegerea personajului nefiresc de uman în postura sa de anchetator: Aceea de a o considera pe Ana Vogel drept simplu semn pentru ceva lipsit de individualitate. Un semn menit să ilustreze, cum scrie însuşi Eliade în jurnalul său, „scepticismul, cruzimea şi încrederea oarbă în automatizare, statistică şi tehnologie” (28 oct. 1967).

Puterea politică descifrează poveştile lui Fărâmă în cifru politic, aşa cum aveau să descifreze după 1990 „formatorii de opinie prefabricată” filozofia lui Noica, sau chiar scrierile literare şi ştiinţifice eliadeşti. Cei care deţin puterea „sînt incapabili să-şi închipuie că ar putea exista un sens în afara câmpului lor politic” (Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, 1990, p.155). Mitologia „raţionalistă” a terorismului ideologic comunist, „mitologia oamenilor înarmaţi” (M. Eliade) cu cele mai noi cuceriri ştiinţifice în materie de tortură psihică şi fizică, ţine să interpreteze în cheie politică „ceea ce depăşeşte cu mult” cadrul ei strâmt (M.E).

Demonismul puterii politice (care după 23 august 1944 a dispus arestarea a sute de mii de oameni nevinovaţi) ignoră în mod voit omul ca om. Drept primă şi cea mai însemnată consecinţă a unei asemenea viziuni deformate asupra umanităţii, nu numai omului devenit sursă de contabilizare a numărului de voturi i se estompează trăsăturile până dispar cu totul, dar şi deţinătorilor puterii, anchetatorilor de tipul Anei Vogel.

Când Mircea Eliade preciza pe 21 mai 1969 că, în ciuda descrierii care ar face-o pe Ana Vogel oarecum asemănătoare cu una din figurile cele mai criminale din România ocupată de armata sovietică, el „nu face nici o aluzie” la Ana Pauker, se pare că avea perfectă dreptate. Călăii din toate vremurile au fost mereu înadins dezindividualizaţi, fiind considerati unelte. Dar şi cei care deţin controlul asupra unei lumi modelate astfel încât să reflecte dispreţul lor faţă de individualitatea umană pe care nici n-o înţeleg şi nici nu vor s-o înţeleagă, s-au auto-mutilat. Ieşiţi din tiparele omenescului, au devenit nişte creaturi auto-castrate de dimensiunea spirituală. Ana Vogel nu are, pentru că nici nu poate avea, vreun model în realitate. Ea este total lipsită de individualitate. Este o funcţie într-un stat poliţienesc, o anchetatoare, o unealtă a unei lumi deformate.

Individualizarea, omul o capătă doar prin spirit. Iar spiritul e tot ce poate fi mai străin şi mai de neînţeles pentru o Ana Vogel. Individualizat în romanul eliadesc este doar bătrânul director de şcoală care şi după treizeci de ani încă mai încerca să dezlege misterul unor dispariţii din planul lumii fizice. El este copil şi bătrân în acelaşi timp, este cel prin care renaşte memoria (M. Eliade, *Incercarea labirintului*, p.156).

Şi întrucât doar prin Fărâmă lumea se re-vrăjeşte, revelându-se cititorului poveştilor sale aspecte nebănuite ale existenţei, putem presupune că adevăratul sens al titlului scrierii eliadeşti ar fi „drumul” sau „calea” către omul care dintotdeauna şi-a dorit să ajungă la mântuire. Altfel spus, să ajungă: PE STRADA MÂNTULEASA. Lumea anchetatorilor este lăsată în urmă de *fărâma* de om preocupat de esenţele care ţin de *miezul* de divinitate din sinea fiecăruia.

După Mircea Eliade, acest roman ar fi „o parabolă a omului fragil” (p.155). *Fărâmă* – care vine de la „a fărâma”, a îmbucătăţi, a micşora prin fărâmiţare pentru a ajunge la „miez” (esenţă) – este „fragmentul” care „va supravieţui când cei puternici vor cădea” (Mircea Eliade, op. cit., p. 156).

În anul în care termină de scris *Pe strada Mântuleasa*, revista „Prodromos” îi publică un text despre Dan Botta (1907-1958) din care decupăm în încheiere următorul fragment: Fiind tot atât de „entuziasmat de geniul popular românesc pe cât era de Racine sau de Proust”, Dan Botta „credea (alături de alţi câţiva, printre care mă număram) că dacă o cultură îşi revelează conştient esenţele – într-o creaţie poetică, într-o filozofie, într-o operă spirituală – devine prin însuşi acest concept o cultură majoră; chiar dacă, datorită limbii în care au fost exprimate, valorile ei literare nu se pot bucura de o circulaţie universală. De aici, pasiunea lui Dan Botta pentru esenţe” (Mircea Eliade, text despre Dan Botta scris în 1960).

Isabela VASILIU-SCRABA

Notă: În excelenta sa carte despre Eliade, Petru Ursache desprinde un citat din prima ediţie a *Nopţii de Sânziene* (Paris, p. 311) în care Mircea Eliade evidenţiază sterilitatea contactului permanent cu istoria aflată prin ştirile difuzate de mass-media care nu ne fac să „descoperim nimic care să merite să fie descoperit” (*Camera Sambo*, 2008, p. 113).